

CERINȚELE LECȚIEI DE RECAPITULARE ȘI SISTEMATIZARE LA ISTORIE ÎN LUMINA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI CONTEMPORAN

TATIANA GAFAR ȘI VALERIA CIACHIR

Forma de învățămînt pe clase și lecții s-a dezvoltat și perfecționat continuu în practica școlilor din diferite țări, iar problemele metodicii lecției sînt dezbătute pe scară mondială.

Lecția fiind forma fundamentală a procesului instructiv-educativ, utilizată și verificată de mult timp, rămîne o problemă de prim ordin, complexă și interesantă. Necesitatea cercetării și perfecționării lecției se impune cu atît mai mult, cu cît ceea ce caracterizează învățămîntul modern este adaptarea sa permanentă la cerințele epocii.

Congresul al X-lea al Partidului nostru reliefează și pentru dezvoltarea școlilor de toate gradele continua ei modernizare, legată de cerințele crescînde ale nivelului general de cultură a societății contemporane.

În domeniul didacticii au apărut o seamă de reprezentanți care sînt convinși că modernizarea predării devine o necesitate astăzi, în vederea optimizării învățămîntului. Pedagogul francez Roger Gal apreciază că „ceea ce este cu adevărat viu și promițător în *educația nouă* este ceea ce exprimă calificativul nou, cu alte cuvinte, dorința de a inova, de a adapta formele educației la evoluția unor trebuințe și a unei lumi în continuă transformare“. În continuare, referindu-se la lecție, arată că în epoca noastră, care beneficiază de experiențele bogate ale trecutului și perspectivele ispiti-toare ale prezentului, „a fi inovator nu înseamnă a preconiza sau a face contrariu față de ceea ce ai făcut pînă atunci, prin soluții unilaterale, ci căutînd o soluție de sinteză pe bază de analiză și selecție“¹.

În condițiile actuale, lecția este supusă unei analize profunde, urmărindu-se acele tipuri de lecții și metode didactice care corespund cerințelor unui învățămînt cît mai eficient. În orice lecție trebuie să se realizeze o unitate dialectică între instrucție și educație. Lecția de istorie, avînd la bază istoria ca știință a dezvoltării societății, trebuie să dea elevilor o concepție materialist-istorică asupra evenimentelor; să-i educe în spiritul patriotismului

¹ G. Văideanu, D. Grigoriu, *Lecția ca obiect al procesului de control și îndrumare*, în „Revista de pedagogie“, an XIV, nr. 11, 1965, p. 25.

socialist și al internaționalismului proletar, să le formeze convingeri și deprinderi cetățenești corespunzătoare. Lecția de istorie trebuie concepută și condusă în așa fel, încît aceste trăsături să fie cît mai bine realizate. Cele mai reușite lecții de istorie sînt acelea care îmbină un conținut științific clar, bine orientat din punct de vedere ideologic, cu o tehnică didactică superioară, reușind să creeze o atmosferă de vibrație pentru toate acele momente din dezvoltarea societății, transmise și însușite de elevi.

Predarea istoriei în școală comportă mai multe tipuri de lecții. Tipurile de lecții nu sînt rigide. Deși fiecare reprezintă o unitate cu o structură determinată, între ele există elemente comune, și anume, toate se subordonează aceleiași finalități: obținerea, adîncirea și consolidarea cunoștințelor. Aceasta ne permite să facem în cuprinsul lor aprecieri și coroborări între diferitele tipuri de lecții.

În ansamblul procesului pedagogic, predarea reprezintă elementul de bază, dar nu și unul exclusiv. Pentru ca predarea să-și atingă scopul, ea trebuie să întîlnească un teren pregătît, să realizeze continuitatea cu o seamă de cunoștințe dobîndite anterior și deopotrivă să aibă siguranța că elevii se află în starea intelectuală cerută de perceperea și asimilarea unor cunoștințe noi. În realizarea acestor cerințe, *lecția de recapitulare și sistematizare* ocupînd un loc important, se impune s-o analizăm de aproape, în aspectele și funcțiunile ei. În lecțiile de istorie, cu deosebire, recapitularea este necesară în orice etapă (recapitularea curentă). Însă, pentru fixarea mai adîncă a cunoștințelor, ca și pentru integrarea acestora în legături și sisteme este necesar să se rezerve lecții speciale, atît la sfîrșitul capitolelor mai importante, cît și la sfîrșitul anului școlar, după parcurgerea întregii materii. De asemenea, trebuie să prevedem lecții de recapitulare și la începutul anului școlar, pentru a reînnoa firul evenimentelor istorice întrerupt prin lunile de vacanță și pentru a se reaminti datele necesare în vederea trecerii la un nou ciclu de cunoștințe.

În esență, scopul lecțiilor de recapitulare și sistematizare este de a consolida, adînci, completa, sistematiza și, în ultimă instanță, de a încadra cunoștințele speciale în ansamblul cunoștințelor de cultură generală. Cerințele însușirii lecției de istorie reclamă profesorului o permanentă prezență în vederea realizării procesului psihologic care stă la baza recapitulării: colaborarea între memorie și judecată. Punînd accentul pe procesul gîndirii, cunoștințele căpătate îi vor apropia pe elevi tot mai mult de logica științei istoriei. Esențialul va fi mai bine însușit prin recapitulări, mai ales prin cele de sinteză de la sfîrșitul anului școlar, după ce se va fi parcurs întreaga materie, eliminîndu-se pericolul ca elevul să ajungă la generalizări pe baza unor exemple singulare, să limiteze definiția unei noțiuni istorice la acest exemplu sau de a se pierde într-o seamă de date și fapte ne semnificative, fără legături logice între ele.

Lecțiile de recapitulare și sistematizare trebuie concepute și elaborate cu toată atenția, dată fiind importanța lor deosebită. Ne referim deopotrivă la pregătirea profesorului sub raport științific și metodologic, cît și la pregătirea elevilor, sub raportul interesului și al posibilităților de înțelegere.

Profesorul trebuie să-și perfecționeze la maximum capacitatea de a generaliza și de a prelucra pe baza informației. Fără instaurarea ordinii și a selec-

ției în condițiile actualei dezvoltări a științei, tehnicii, culturii nu există nici o altă soluție în rezolvarea crizei de timp, care se datorește faptului că elementele informative ale cunoașterii sînt mult mai bogate astăzi decît acum cîteva decenii. Pentru ca personalitatea profesorului să se dezvolte multilateral, mergînd spre desăvîrșire, trebuie ca acesta să nu fie numai un depozitor de cultură, ci și un creator în transmiterea de cunoștințe și în aceeași măsură în sistematizarea lor.

Lecția de recapitulare și sistematizare prezintă aspecte complexe. Vom încerca să ne oprim asupra cîtorva probleme de bază.

Numărul orelor rezervate pentru recapitulări este precizat în programele de învățămînt, însă în ceea ce privește distribuirea și titulatura lor, acestea rămîn în sarcina profesorului. Profesorul are latitudinea să adopte o poziție creatoare față de programa școlară printr-o ordonare originală a ideilor ce se cer obligatoriu însușite de către elevi.

Fixarea temelor depinde de particularitățile de vîrstă ale elevilor, de gradul de pregătire al unei clase, de actualitatea evenimentelor, ca și de rezonanța lor educativă, evitîndu-se teme de importanță minoră, cu un cadru problematic restrîns, sau facile, care nu solicită efortul de gîndire. Spre exemplificare, ne oprim asupra temelor de recapitulări finale din istoria modernă și contemporană de la clasele a VII-a și a XI-a. Ținînd seama de vîrsta respectivă, constatăm că elevii școlii generale sînt mai receptivi la prezentarea elementelor concrete legate de evenimente, personalități; de aceea credem că în formularea temelor de recapitulare trebuie să ținem seama de aceasta.

Sugerăm pentru clasa a VII-a următoarele subiecte:

a) Revoluția și rolul ei în dezvoltarea societății între secolele XVII — XX (se va insista asupra noțiunii de revoluție — conținut și sferă; rolul revoluției în istorie, ca salt de la o orînduire la alta; rolul maselor și al personalității).

b) Personalități politice și militare în secolele XVII — XIX (Cromwell, Ludovic al XIV-lea, Petru cel Mare, Napoleon etc.; se vor analiza în condițiile concrete istorice, cu unele comparații).

c) Cauzele și caracterul războaielor în secolele XIX — XX (se vor discuta războaiele napoleoniene, caracterul și importanța lor; războaiele pentru formarea statelor naționale; războaiele pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii; primul și al doilea război mondial).

d) Apariția, organizarea și lupta proletariatului în secolul al XIX-lea (condițiile istorice concrete ale apariției proletariatului; orientarea lui ideologică; forme de organizare; rolul lui Marx și Engels; momente principale din lupta lui — Lyon, 1848 Paris, Comuna din Paris).

e) Cauzele și caracterul primului și celui de-al doilea război mondial (se vor trata: dezvoltarea inegală a țărilor prin salturi; problema reîmpărțirii lumii; cursa înarmărilor; politica externă agresivă a statelor imperialiste; rivalitatea între cele două blocuri în primul război mondial și rolul fascismului în pregătirea celui de-al doilea război mondial; caracterul celor două războaie mondiale).

f) Caracteristicile generale ale istoriei lumii contemporane (existența celor două sisteme; trezirea la lupta pentru libertate a popoarelor coloniale și lupta pentru apărarea păcii).

g) Rolul științei, tehnicii și culturii în dezvoltarea lumii moderne (se vor arăta: corelația strânsă între știință și practică și influențele reciproce; câteva exemple de mari descoperiri și cum au ajutat ele la progresul lumii în general; primele noțiuni de revoluție tehnico-științifică).

La clasa a XI-a vom alege teme în care posibilitățile de abstractizare să ajute pe elevi la formularea unor legi mai generale ale istoriei, ținând seama de interesul pe care îl manifestă elevii față de problemele filozofice, politice etc. Sugerăm formulări în atare sens:

a) Ideea de revoluție în secolele XIX—XX (trebuie arătate: influența revoluției franceze asupra Europei și a lumii; trezirea conștiinței naționale; revoluțiile naționale — 1848 și unificarea statelor; preluarea conceptului de revoluție de către proletariat și mișcările proletariatului, culminând cu Comuna din Paris; problema extinderii revoluției în afara Europei — India, China, Japonia și revoluția populară din 1905 din Rusia; premisele revoluției socialiste; revoluția socialistă — caracterul și rolul ei).

b) Problema împărțirii și reîmpărțirii lumii în secolele XIX—XX (se poate vorbi despre explorarea și cunoașterea în întregime a globului pământesc; ocuparea tuturor teritoriilor cu oarecare importanță economică; ridicarea prin salturi a unor noi state — Germania, S.U.A., Japonia și începutul luptei pentru reîmpărțirea lumii; disputa pentru fărâmițarea Chinei; exemple de conflicte coloniale și de înțelegeri între marile state; moment culminant al reîmpărțirii lumii — primul război mondial).

c) Evoluția ideii de luptă pentru libertate socială și națională în secolele XIX—XX (se poate trata caracterul luptei sociale dintre burghezii și rămășițele feudale în revoluțiile din anii 1830, 1848 și 1905 în Rusia; revoluția junilor turci, 1908; se mai poate aminti marea răscoală din India, 1857—1859; războiul țărănesc al taipinilor din China; revoluția burgheză din China, 1911—1913; apoi se poate urmări formarea concepției de națiune și de stat național — de exemplu, Franța în timpul revoluției franceze, Italia, Germania, Țările Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea; eliberarea națională ca obiectiv al revoluției din 1848 și ideea națională ca forță ideologică în unificarea statelor; lupta popoarelor din imperiile multinaționale și formarea statelor naționale după primul război mondial).

d) Problema unificării statelor în secolul al XIX-lea (se vor trata: dezvoltarea economiei capitaliste și necesitatea pieței interne largi și sigure; conștiința națională — cultura națională și ideea de independență națională la popoarele Europei și îndeosebi la cele fărâmițate sau subjugate; ideea de unitate în 1848 și rezolvarea unificării între 1848 și 1870; războiul civil din S.U.A. ca formă specifică de rezolvare a unității).

e) Geneza proletariatului și lupta lui pentru o orientare politico-revoluționară (se va insista asupra revoluției industriale și a rolului ei în dezvoltarea proletariatului; socialismul utopic și științific; începutul mișcărilor proletariatului din Lyon, mișcarea chartistă, 1848, Comuna din Paris; trium-

ful socialismului științific, Internaționala I și a II-a; partidele socialiste și activitatea lor în creșterea conștiinței proletariatului și pregătirea revoluției socialiste; creșterea contradicțiilor în societatea modernă).

Pentru istoria contemporană sugerăm probleme ca acestea:

— Rezolvarea crizelor economice, social-politice între cele două războaie mondiale.

— Raporturile dintre U.R.S.S. și țările capitaliste între cele două războaie mondiale.

— Problema alianțelor între cele două războaie mondiale și în timpul celui de-al II-lea război mondial.

— Problema colonială în primul și al doilea război mondial.

În tratarea acestor teme, profesorul ține îndeobște seama de setea de a cunoaște a elevilor, de spiritul lor de analiză, de dorința de a-și forma o concepție și de a-și exercita gândirea. Aceste lecții trebuie să vină cu o seamă de investigații asupra fenomenelor istorice propuse spre a fi recapitulate. Aici joacă un rol important analogiile, stabilirea unor legi cu caracter general de guvernare a evenimentelor și de clasificare a caracteristicilor epocii respective.

O altă problemă este legată de *precizarea scopului*. Fiecare lecție de recapitulare are un scop bine conturat, în funcție de scopul general ce revine disciplinei noastre în cadrul procesului de învățămînt, și anume:

a) Să se bazeze pe un număr de cunoștințe sigure și precise, care să reprezinte chintesența studiului elevilor din timpul întregului an. Materialul parcurs să fie triat, pentru ca amănunțele ori cunoștințele de ordin secundar să nu acopere înțelesurile generale ale faptelor. Astfel vom extrage ceea ce este esențial din cunoștințele transmise: trăsături caracteristice ale epocilor, momente constitutive în dezvoltarea statelor, urmărirea fenomenelor în diferitele lor etape, reflexe ale condițiilor materiale în manifestări de suprastructură.

b) Să-i obișnuim pe elevi să prețuiască și să facă legături între fapte și evenimente pe care le-au parcurs în mod analitic, ajutîndu-i să extragă elemente capabile să intre în structuri ordonate de gândire (generalizări, caracteristici de ansamblu — direcție de evoluție, concluzii ș.a.). Aceasta nu se poate realiza printr-o simplă repetare, cu scopul fixării mai trainice a cunoștințelor. Este necesară o adîncire printr-o înțelegere superioară, prin stabilirea corelației între fenomenele vieții sociale. Practica didactică ne-a dovedit în repetate rînduri că elevii dispun în general de un volum suficient de cunoștințe (chiar detalii), dar nu reușesc să plaseze evenimentele istorice în timp, să facă corelări între ele, să le urmărească sub raportul explicării lor cauzale. Se reproduc date și evenimente istorice cu oarecare lux de amănunte, dar se cunoaște mai puțin din scopurile luptelor, a programelor de acțiune, a forțelor social-politice participante, a urmărilor acestora. De asemenea, nu ne vom mulțumi cu enunțări de definiții ale noțiunilor istorice, ci vom cere elevilor să vină cu precizări privind sfera și conținutul acestora.

c) Legat de scopul general al lecțiilor de recapitulare și sistematizare este și realizarea raportului dintre cunoștințele deja însușite și cele care urmează a fi însușite. Dacă în lecțiile curente, acest lucru se realizează în mod cu-

rent, în special în lecțiile de recapitulare, datorită faptului că se repetă numai ceea ce s-a învățat, elevii sînt tentați să considere încheiat cercul cunoștințelor dobîndite. De aceea, în lecțiile de recapitulare și sistematizare trebuie să existe pentru profesor și preocuparea de a arăta elevilor că ceea ce au învățat, chiar dacă știu foarte bine, nu este decît o parte din ceea ce cunosc despre fenomenele istorice, reprezentînd doar o treaptă în dezvoltarea societății. Astfel li se deschid perspective de studiu sistematic asupra unor fapte și fenomene noi, chiar dacă nu se va anticipa asupra cunoștințelor viitoare.

În aceeași măsură vom fi preocupați și de legătura dintre cunoștințele dobîndite la disciplina noastră cu cele dobîndite la alte materii de învățămînt. Recapitularea la o disciplină de specialitate dobîndește cu atît mai mult sens și cu atît mai multă eficacitate, cu cît ea va putea să mijlocească elevului cunoștințe și înțelesuri de cultură generală. În funcție de aceste aspecte ale scopului general urmărit în lecțiile de recapitulare se va preciza și scopul fiecărei lecții în parte. Și anume: din punct de vedere instructiv, ideile care trebuie fixate, legăturile care trebuie reținute, clasificările de noțiuni istorice, elemente pentru formarea concepției materialist-dialectice asupra fenomenelor sociale; din punct de vedere educativ, conturarea de sentimente, raportări la actualități, soluții practice pentru conduita în viață, care să contribuie la educarea comunistă a elevilor.

O problemă importantă asupra căreia vom stăruii este a găsirii celor mai adecvate *metode și procedee* ce trebuie folosite în lecția de recapitulare și sistematizare. Lecția de recapitulare avînd un caracter sintetic nu este ținută să respecte ordinea capitolelor parcurse. Ordonarea materialului va fi indicată pe liniile mari ale proceselor istorice asupra cărora solicităm interesul și înțelegerea elevilor. Deci, repetarea nu este o reluare, ci selectare; o prezentare pe „verticală” a evenimentelor istorice, prin care să se urmărească faptele istorice caracteristice epocii sau perioadei respective. Lecțiile de recapitulare și sinteză își ating scopul numai atunci cînd cad pe esențe și izbutesc să fie comunicate elevilor într-o formă cît mai simplă, mai clară, mai logică și concentrată, evitîndu-se tot ce ar putea să încarce.

În aceeași măsură, însă, recapitularea să nu se reducă la simple scheme abstracte și rigide, ci să redea tabloul unor fapte și fenomene istorice în proces de dezvoltare. Spre exemplificare, cînd se recapitulează *Cultura statelor slavagiste*, răspunsurile vor zugrăvi eforturile umanității pentru crearea unor culturi durabile. Vom evita o simplă enumerare de scrieri, construcții, invenții, prin răspunsuri uscate și schematice, cerînd în schimb descrieri colorate asupra principalelor monumente ale culturii antice și pe cît posibil aprecieri despre contribuția acestei culturi la formarea spiritului științific modern.

Materialul adus în lecțiile recapitulative trebuie să fie în așa fel ales și înlănțuit încît să poată conduce la concluzii de tip generalizator. Mai precis, faptele aduse în desfășurarea recapitulării trebuie să se înlănțuie gradat, iar la capătul lor să rezulte cu necesitate o concluzie. Această concluzie trebuie să fie o cunoștință pe care elevii să nu o uite niciodată, o cunoștință pe care o memorizează pentru că au înțeles-o și care din clipa respectivă va intra într-un

dispozitiv permanent al puterii lor în gândire. În concluzie, va apărea cu necesitate legătura dialectică între nou și vechi, încadrarea faptelor în procesele progresului. Spre exemplificare, în lecția de recapitulare cu privire la *Viața economico-socială din orînduirea feudală* vom arăta în concluzia finală că în perioada de descompunere a feudalismului se accentuează elementele de progres, legate de perfecționarea uneltelor, de dezvoltarea tehnicii, de creșterea manufacturilor, schimbului de mărfuri. Aceste elemente noi, în lupta lor cu economia naturală închisă, vor birui.

Lecția de recapitulare, în ansamblul ei, trebuie să aducă și să valorifice noul. Prin acest fapt important înlăturăm pericolul de a face din lecția recapitulativă o simplă punere cap la cap a unor elemente cunoscute. Acest nou este în funcție de condiția claselor, de implicațiile educative ale faptelor sau de rezonanța evenimentelor în actualitatea vieții și construcției socialiste. Noul în lecțiile de recapitulare poate fi: o grupare sintetică a materialului, după cea analitică din capitolele studiate; o unitate dialectică a elementelor comune extrasă din fenomene și fapte istorice diferite; o legătură a materialului din lecțiile de istorie cu alte discipline de cultură; o lecție de viață pentru datoriile și răspunderile noastre actuale, desprinsă din cunoașterea unor fapte trecute (deci, aducerea unor cunoștințe istorice bine asimilate în raza actualității); prezentarea unor fapte și fenomene istorice cu ajutorul altor metode decât cele folosite în lecțiile respective de comunicare (ne gândim anume la reliefarile ce pot fi aduse prin scheme de ansamblu, prin tablouri sinoptice, prin reconstituiri plastice cu ajutorul diafilmelor sau chiar a unor filme cu subiect istoric, prin tablouri reprezentative, mici referate ale elevilor asupra unor opere citite, piese de muzeu ș.a.).

În general, la aceste lecții, folosirea de scheme și de tablouri sinoptice este absolut necesară. Asupra tuturor acestora profesorul trebuie să se gîndească din vreme, așa încît să evite în clasă improvizația. Schemele și tablourile sinoptice pot fi de o valoare didactică iminentă, însă numai cu condiția de a fi întocmite cu precizie și mînuite cu pricepere în momentele corespunzătoare ale lecției.

Asupra metodelor alese profesorul va reflecta tot atît de mult ca și în fixarea materialului, trebuind să-și dea seama în ce fel și în ce măsură lecția în cauză comportă o singură metodă sau o combinație de metode. Oricum, vom avea în vedere că în lecțiile de recapitulare și sistematizare metodele cele mai eficiente sînt acelea în care clasa este activă. În funcție de materialul prezentat, metoda conversației poate fi îmbinată cu demonstrația și povestirea.

În privința structurii lecțiilor de recapitulare și sistematizare în raport cu lecțiile obișnuite, ele au o înfățișare aparte și trebuie să se sprijine în largă măsură pe personalitatea profesorului. Ele se pot încadra într-o arhitectură clasică, în care vor apărea treptele constitutive ale unei lecții (moment organizatoric; comunicarea subiectului și a planului pe tablă; desfășurarea; concluzii; tema pentru acasă).

Spre exemplificare ne vom referi la lecția de la clasa a VII-a *Cauzele și caracterul războaielor între secolele XIX—XX*. Materialul bogat și variat al acestei lecții cere abilitate și pricepere din partea profesorului, atât în ceea ce privește sistematizarea, cât și analizarea lui.

Scopul lecției: Sistematizarea și consolidarea cunoștințelor despre originea, cauzele, caracterul și tipurile de războaie între secolele XIX—XX; formarea unei concepții științifice la elevi cu privire la evitarea acestor fenomene istorice o dată cu dispariția cauzelor și condițiilor care le generează.

Metode: conversația, demonstrația, schema pe tablă.

Material didactic: harta, tabloul sinoptic.

Anunțarea temei va cuprinde precizarea celor două etape și a problemelor urmărite:

- condițiile istorice în care s-au purtat conflictele armate;
- cauzele care au dus la declanșarea lor;
- caracterul războaielor;
- concluzii.

În dezvoltarea acestei teme se va cere elevilor să-și reamintească noțiunea de război ca luptă armată între state sau clase pentru realizarea scopurilor lor economice și sociale; esența exploatării capitaliste, contradicțiile puternice din imperialism. Se va urmări politica premergătoare a statelor respective într-o perioadă de timp, ținând seama că viața politică reflectă lupta dintre clase, că este determinată de situația economică, de condițiile vieții materiale.

Analizându-se politica practică de statele antrenate în luptă în perioade premergătoare conflictelor armate, vom scoate în evidență cauzele, scopul și participarea diferitelor clase sau păături sociale. Astfel, vom cere elevilor să precizeze *caracterul războaielor*. Se va menționa faptul că burghezia consideră în general toate războaiele purtate de ea ca războaie drepte, încercând să justifice războaiele de subjugare și dominație a popoarelor de consolidarea situației ei, de înăbușirea luptei de eliberare națională și socială (se va exemplifica). Elevii își vor reaminti, însă, o serie de războaie drepte purtate împotriva claselor exploatatoare pentru eliberare națională, pentru apărarea cuceririlor clasei muncitoare, a socialismului: războiul de independență a coloniilor americane, lupta poporului francez contra cotropitorilor prusaci, războiul civil purtat de statul sovietic, Marele război pentru apărarea patriei, lupta de eliberare a popoarelor în epoca contemporană. În privința modificării caracterului războaielor, elevii își vor reaminti că în timpul Revoluției franceze, campaniile purtate au fost pe deplin justificate; în urma loviturii de la 9 Thermidor, caracterul lor s-a schimbat, campaniile ce au urmat constituind o reflectare a politicii marii burghezii ajunse la putere.

În centrul atenției va fi și noul tip de război în imperialism pentru reimpărțirea lumii, amploarea pe care o pot lua aceste războaie, transformându-se în războaie mondiale.

În privința *momentelor principale*, rămâne la latitudinea profesorului, în funcție de timpul afectat și ținând seama de particularitățile claselor, să

se oprească asupra celor mai reprezentative. Este bine să reținem că ceea ce interesează în această lecție de recapitulare este aspectul formativ, și nu cel informațional.

În *concluzia* acestor lecții, trebuie să se accentueze concepția științifică cu privire la posibilitatea preîntâmpinării războaielor în epoca contemporană.

Este indicat să se evite șablonizarea și să se aibă însă în vedere că „structura educației trebuie să fie destul de suplă: pentru ca profesorul în limita competenței sale să nu fie constrâns să-și desfășoare activitatea de-a lungul întregii sale cariere conform unor reguli stabilite”².

Pentru mărirea eficienței lor, lecțiile de recapitulare și sistematizare se pot desfășura pe baza mijloacelor tehnice audio-vizuale, vizitelor la muzeu, expozițiilor sau lecțiilor-excursie, pe bază de elemente de istorie locală.

Spre exemplificare, referindu-ne la lecția de recapitulare *România în perioada 1918 — 1944*, precizăm că pe lângă mijloacele clasice se pot utiliza și unele procedee și metode legate de modernizarea lecției. Mijloacele care le avem la dispoziție ne permit să accentuăm anumite aspecte din problema tratată, fie pe bază de *vizită la muzeu*, fie folosind filmul istoric, diafilmul sau sub forma lecției-excursie.

În această lecție vom urmări sistematizarea cunoștințelor de către elevi și formarea deprinderilor și a capacității de aplicare practică a cunoștințelor în procesul de transformare a vieții înconjurătoare, în spiritul socialismului, de participarea intensă a elevilor la aceste transformări și la legarea lor de viața practică. Vom da o mare atenție valorii estetice, evitând atitudinea de rezumare la manual; o adevărată lecție de istorie trebuie să fie o legătură apropiată între profesor și elevi, un schimb neconținut atât de idei științifice cât și de stări emotive care creează terenul necesar educației. Explicarea cauzelor, cunoașterea adevărului istoric legat de perioada amintită au o latură estetică care constă în perceperea vie a adevărului, ca unitate armonioasă în mijlocul diversității de fapte și fenomene istorice. Elevul trebuie deprins să vadă în această diversitate unitatea, să stabilească legături între fenomene aparent izolate. Pentru lărgirea orizontului științific al elevilor, lecția trebuie corelată cu evenimente din istoria universală, economie politică, socialism științific, educație cetățenească, literatură, artă, geografie.

Lecția la care ne referim, ținând seama de importanța celui mai de seamă eveniment din istoria mișcării muncitorești din țara noastră în acea etapă — crearea Partidului Comunist Român —, putem s-o desfășurăm la Muzeul de istorie a P.C.R., a mișcării revoluționare și democratice din România. Îmbinarea cunoștințelor predate cu folosirea și descrierea exponatelor din muzeu trezește la elevi stări afective stenice, care le intensifică activitatea și le mărește capacitatea lor de muncă, contribuind în același timp la educarea lor patriotică.

Astfel, pentru a ilustra situația grea a maselor populare din România și urmările distrugătoare după război, se citește elevilor paragraful din zia-

² *La formation de maîtres*, în „Cahiers pédagogique”, nr. 79, dec. 1968, p. 45.

rul „Tribuna“ (23 mai 1918) expus în muzeu, în care se arată datoria publică a României, „... Am ajuns la fantastica datorie de 10 miliarde lei...“ Analizând conținutul panourilor expuse în muzeu, elevii ajung ușor la concluzia că sacrificiile umane, datoriile de stat au însemnat pentru mase sărăcie și mizerie, ceea ce a dus la ascuțirea contradicțiilor proprii regimului burghezo-moșieresc. Lupta proletariatului a început să aibă un caracter tot mai organizat. Perioada anilor 1918—1920 s-a caracterizat prin creșterea avântului revoluționar și a combativității clasei muncitoare, care a imprimat mișcărilor greviste un pronunțat caracter politic. Interesele clasei muncitoare din România erau apărate de ziarul „Lupta“, organ oficial al partidului socialist și al sindicatelor din România. Puternicile acțiuni greviste de la sfârșitul anului 1918 au culminat cu greva muncitorilor tipografi de la Sfetea și Minerva.

Paralel cu exponatele din muzeu, profesorul se poate folosi de mărturiile participanților la aceste evenimente, care dau mai multă forță subiectivă lecției în cauză. Astfel, în legătură cu greva generală din octombrie 1920 se poate citi paragraful: „Aveam în suflet emoții, ne întrebam cum va răspunde proletariatul la această chemare și răspunsul a fost impresionant: peste 400 000 de muncitori au încrucișat brațele. Aceasta însemna aproape întreg proletariatul din România. Nu mai ieșea fum pe coșurile uzinelor, în cele mai multe fabrici și uzine domnea o liniște de gheață, nu mai plecau trenuri, viața economică stagnase aproape complet“³.

Trebuie menționat elevilor că învățătorii și profesorii au fost alături de greviști. Despre adevărata stare de spirit în rîndul învățătorilor din 1920 ne informează chiar Ministrul Instrucțiunii Publice, P.P. Negulescu, prezent la congresul învățătorilor, unde atrăgea atenția congresiștilor că numeroși învățători îi îndeamnă pe țărani „la anarhie și primejdie de clasă“⁴.

Elevii își vor aminti că în lupta muncitorilor și a țăranilor împotriva exploatării, una din cauzele înfrîngerii acestora a fost lipsa lor de organizare. Ei ajung astfel la convingerea că desfășurarea evenimentelor istorice impunea necesitatea creării unui partid al clasei muncitoare, care să conducă proletariatul în luptele sale.

Pe plan ideologic se poate demonstra maturizarea clasei muncitoare prin publicații din muzeu: broșuri, „Calendarul Muncii“, „Lupta de Clasă“, lucrări ale lui C. Dobrogeanu Gherea, operele clasicilor marxism-leninismului. În manifestul din 16 aprilie 1920, din ziarul „Socialismul“, membrii secției Partidului Socialist din București erau chemați să lupte pentru transformarea Partidului Socialist în Partid Comunist și pentru afilierea lui la Internaționala a III-a Comunistă. În fruntea luptei pentru crearea Partidului Comunist se aflau militanți revoluționari încercați, ca Leonte Filipescu, Constantin Ivănuș, Alecu Constantinescu, Vasilescu Vasia, Pandelescu Bichianu ș.a.

În fața portretelor revoluționarilor români sînt necesare cîteva caracterizări morale ale acestora ca, de exemplu: Ivănuș era tipul muncitorului

³ *Momente din Istoria P.C.R.*, p. 11.

⁴ „Învățătorul român“, nr. 8/1920.

înaintat, cult; la el găseai cinste și omenie, dîrzenie și înțelepciune, patriotism curat și respect profund pentru lupta asupriților din alte țări.

Crearea Partidului Comunist din România, detașament de avangardă al clasei muncitoare, a constituit un moment de cea mai mare însemnătate pentru istoria proletariatului din România. În continuare vor fi prezentate elevilor portretele participanților la congresul de constituire al P.C.R. și motiunile adoptate de congres.

Prin înscenarea procesului din Dealul Spirei au fost arestați și exterminați mulți luptători revoluționari, printre care și luptătorul comunist Leonte Filipescu, împușcat pe cînd era transportat de la o închisoare la alta. Vor fi arătate elevilor ordinele de dare în judecată ale comuniștilor arestați, ordine care se află expuse în muzeu.

Trebuie arătat elevilor că eroii revoluționari și patrioții care și-au închinat viața cauzei libertății și fericirii poporului trăiesc vii în memoria noastră. Vor fi arătate fotocopii, fragmente din scrisorile celor închiși, fotocopii după procesele-verbale cu ocazia arestării, fotocopia scrisorii de protest a congresiștilor adresată Parlamentului.

În continuare, vom desfășura recapitularea la muzeu ilustrînd și celelalte probleme cuprinse în perioada amintită.

Aceeași lecție de recapitulare *România în perioada 1918 — 1944* poate fi realizată și printr-un alt procedeu, și anume, cu ajutorul *filmului istoric și diafilmului*. Aceste materiale ajutătoare se referă în mod deosebit la perioada crizei economice din anii 1929—1933.

Lupta revoluționară a luat o amploare deosebită în perioada crizei economice, și aceste aspecte ale luptei clasei muncitoare vor fi ilustrate prin mijloace moderne audio-vizuale. Deosebit de valoroase ca procedee didactice, ele oferă elevilor o reconstituire vie, dinamică, care poate să dea culoarea locală a evenimentelor din trecut. Cu ajutorul lor, caracterul static al tablourilor este înlăturat. Elevii pot să înțeleagă mai ușor desfășurarea succesivă a fenomenelor istorice. Caracterizarea diferitelor fenomene și noțiuni istorice cu ajutorul aparatelor moderne audio-vizuale ușurează clarificarea cunoștințelor, fixează și adîncesc cunoștințele asimilate de elevi cu ajutorul celorlalte metode de învățămînt.

Pentru *Luptele greviste de la Lupeni* se vor face referiri la filmul „Lupeni 29”, scoțîndu-se în relief munca istovitoare și mizeria minerilor, condițiile grele de viață și de muncă și numeroasele accidente din așa-numita „Vale a Plîngerii”.

Sublinierea noastră asupra unor amănunte și a problemelor de conținut din filmul amintit ajută mult la înțelegerea ideii că situația clasei muncitoare nu putea fi schimbată decît prin luptă revoluționară.

Cu ajutorul diafilmului se vor recapitula luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști din anul 1933. O cerință metodică a lecției pe bază de diafilm este selectarea imaginilor în legătură cu vîrsta și puterea de înțelegere ale elevilor. Pornind de la această cerință trebuie selecționate imaginile cele mai sugestive, care să contureze mai clar ideile în mintea elevilor, care să arate situația grea, curajul și eroismul clasei muncitoare din țara noas-

tră și să trezească la elevi acea emoție profundă, în care ei să trăiască evenimentele analizate cu ajutorul diafilmului.

Cauzele care au dus la izbucnirea puternicelor greve vor fi ilustrate prin acele imagini care demonstrează mizeria și lipsurile în care trăiau muncitorii și țărani din Românie.

Pentru clarificarea ideologică a clasei muncitoare din țara noastră este necesară folosirea imaginii care arată apariția primului număr al ziarului „Șcinteia”, organ central al Partidului Comunist Român, la 13 august 1931.

Măsurile luate de guvern de a arunca întreaga criză pe umerii clasei muncitoare prin aplicarea curbelor de sacrificii, concedierea muncitorilor, scăderea salariilor vor fi ilustrate prin imaginea „Șomajul”, care indică numărul impresionant de 300 000 de muncitori rămași fără lucru.

Pentru a arăta că în anii 1932—1933 acțiunile muncitorești și-au sporit forța și combativitatea, va fi analizată harta din diafilm, privind principalele centre greviste din țară.

Prezentînd imaginea „Greva din 2 februarie” și revendicările obținute, se va menționa și tactica guvernului de a aproba revendicările muncitorilor, evitînd transformarea ei într-o grevă generală. Imediat după aceea, aplicînd acordul financiar înrobitor de la Geneva, guvernul a anulat angajamentele luate la 2 februarie 1933. Justificînd această orientare antipopulară, Vaida Voievod declara cu cinism la 12 februarie că: „se cer sacrificii tuturor claselor sociale, și că situația economică a țării presupune economii întregului organism de stat”⁵. Imaginile „Ucenic fugit de la stăpîn”, „Șomaj intelectual” dovedesc că aceste sacrificii priveau exclusiv masele muncitoare de la orașe și sate. Pentru represiunea grevei se va folosi imaginea după pictura lui D. Miklossy „Grivița 1933”. Povestirea vie, plastică, privind curajul soldaților din regimentul 21 Infanterie care au refuzat să execute ordinul de a trage în muncitori va fi concretizată cu ajutorul imaginii în care se arată cum camioane de jandarmi, polițiști și grăniceri, aduși din ordinul guvernului, au înlocuit pe soldați, înăbușînd greva în sînge. Imaginile care reprezintă figurile luptătorilor greviști, a celor uciși și a celor peste 2 000 de arestați trezesc emoții puternice elevilor, dar în același timp și convingerea că dezlănțuirea de forțe se va repeta și se va termina cu victoria clasei muncitoare. Diafilmul folosit contribuie, de asemenea, la realizarea scopului educativ al lecției, prin formarea conduitei morale a elevilor.

Considerăm că și *metoda excursiei* poate fi utilizată cu eficiență în lecția de recapitulare *România în perioada 1918 — 1944*, în special pentru ilustrarea perioadei care a urmat în țara noastră după luptele ceferiștilor și petroliștilor din 1933, perioadă ce s-a caracterizat prin dezvoltarea unei largi mișcări de masă împotriva pericolului fascist. Partidul Comunist Român a luptat cu consecvență pentru închegarea unui front popular antifascist. Instaurarea dictaturii fasciste în țara noastră a constituit cea mai grea perioadă din istoria României. Pentru a înfrînge împotrivirea maselor față de dictatură s-au luat

⁵ Gh. Stoica, *Luptele din februarie 1933*, în *Pagini din istoria contemporană a României*, Ed. științifică, 1965, p. 30.

cele mai aspre măsuri împotriva forțelor patriotice și mai ales împotriva comuniștilor. Printre numeroasele închisori din țară, Doftana era destinată luptătorilor comuniști. Pentru a arăta elevilor că la Doftana, comuniștilor li se aplica un regim de adevărată exterminare fizică, se poate face o *excursie la Doftana*.

Ca metodă didactică, urmărind sarcini precise, și anume, trezirea interesului elevilor pentru istorie, trebuie asigurată în excursie participarea întregii clase. Desfășurarea excursiei începe printr-o prezentare făcută de către profesor, în care se arată că istoria Doftanei ca închisoare a început înainte de primul război mondial. Clădită în anii 1894—1896, ea a înlocuit vechea ocnă de la Telega, unde erau închiși răzvrătiții împotriva stăpînirii, printre care a fost și lancu Jianu. Împotriva regimului de distrugere fizică și morală, revoluționarii au dus o luptă neîncetată pentru obținerea revendicărilor economice și politice. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Doftana s-a transformat în închisoare politică, ea a devenit astfel un centru al luptei revoluționare, unde s-au format și educat cadre de conducere pentru partid. Lupta deținuților politici de la Doftana era sprijinită atât de muncitorii din țara noastră, cât și de organizațiile muncitorești și progresiste din alte țări. Lupta deținuților politici de la Doftana a intrat într-o nouă fază după marile lupte revoluționare din februarie 1933. După eliberarea patriei, închisoarea s-a transformat în muzeu. Va urma vizitarea închisorii.

Formele prin care sînt antrenați elevii în cadrul lecției sînt variate. Li se pot citi paragrafe sau articole din ziarul „Socialismul” aflat în muzeu despre: „Regimul sãlbatic de la Doftana”; „Inchiziția de la Doftana”; „Salutul Congresului I al P.C.R. din mai 1921”; „Cãtre cei închiși” etc....

O altã formã prin care sînt antrenați elevii la discuții este recunoșterea de cãtre ei a portretelor celor închiși. Descrierea regimului aplicat deținuților politici, aspectul interior al închisorii, regimul alimentar al deținuților contribuie la trezirea sentimentelor de prețuire și admirație pentru luptătorii comuniști. Este necesar ca lupta dusã de clasa muncitoare sub conducerea P.C.R. în aceastã perioadã sã fie legatã de activitatea practicã a construcției socialismului, prin prezentarea activității desfășurate de conducătorii partidului nostru de astãzi (se va ilustra cu materiale din documentele de partid, vizite în țarã și strãinãtate) pentru a menține aceste drepturi cucerite cu multe jertfe de eroii clasei muncitoare.

Exemplele la care ne-am referit nu pot epuiza posibilitãțile pe care le are profesorul la clasã de a-și desfășura lecțiile de recapitulare și sistematizare prin folosirea unor metode și procedee cît mai variate.

Ținînd seama de cerințele actuale ale învățãmîntului reiese cã ridicarea calitativã a procesului didactic poate avea loc numai prin valorificarea cît mai chibzuitã a întregului aparat metodic-științific de care depind teoria și practica lecției, prin restructurarea și perfecționarea metodelor de învățãmînt și prin folosirea în tehnica de lucru a unor mijloace de învățare cu o mare eficacitate.

O ultimã problemã asupra cãreia vom stãruii este aceea de a nu se pierde din vedere cã lecțiile de recapitulare și sistematizare sînt un prilej de a-*învãța pe elev cum sã învețe*.

Pregătirea acestor lecții cere un efort individual deosebit, chiar dacă cunoștințele au fost bine însușite pe parcurs și elevii au fost ajutați în formarea deprinderilor de muncă individuală. Totuși, în lecțiile de recapitulare, mai ales în cele de la sfârșitul anului școlar, intervin situații noi: o reordonare a materialului învățat; regruparea lui după criterii noi; relevarea esențialului etc. De aceea recapitularea trebuie să ne preocupe în mod deosebit, cu atât mai mult cu cât se cere într-un timp scurt revederea unei materii voluminoase. Simpla anunțare a recapitulării unui număr de lecții din manual duce la scăderea valorii instructive a acestei activități. De aceea se impune a se da elevilor indicații precise asupra materiei ce urmează a se recapitula (paginația exactă, eventual fragmentele, pentru a nu-i obliga pe elevi la munci suplimentare; pot fi date spre a se reactualiza anumite pasaje din cărțile citite, filme, muzee vizitate etc.). Se vor trasa câteva jaloane generale privind evitarea amănunțelor (prin alegerea celor mai bune exemple; se pot indica chiar problemele principale ale temei care va fi recapitulată). Elevii claselor mari pot fi îndrumați spre alcătuirea unor scheme recapitulative, cu idei principale și exemple, numai în măsura în care au căpătat anterior aceste deprinderi.

În acest fel, lecțiile de recapitulare și sistematizare ne vor folosi și la formarea unor deprinderi superioare de muncă individuală.

Cerințele lecției de recapitulare și sistematizare în lumina învățămîntului contemporan sînt multiple, complexe și de o importanță deosebită. În realizarea lor, factorul cel mai important este profesorul. Prin el, conținutul procesului de învățămînt prinde viață, iar metodele și procedeele folosite devin instrumente în munca sa. Profesorul este acela care valorifică aceste elemente și de personalitatea lui depinde optimizarea procesului instructiv-educativ.

Lecția de recapitulare și sistematizare ca proces didactic trebuie să fie creația profesorului.